

POJEM PRAVDY (NEJEN) V TRESTNÍM ŘÍZENÍ A NĚKTERÉ SOUVISEJÍCÍ INSTITUTY

Katarína Kandová*

Abstrakt: Cílem dokazování jakožto „jádra“ každého právního procesu je nepochybně nalezení pravdy o rozhodných skutečnostech, nicméně k jeho dosažení stanovují jednotlivé procesní řády různá pravidla a prostředky. Předkládaný článek přitom pojednává o pojmu pravdy a proceduře jejího hledání především v intencích trestního práva procesního. Předtím však za účelem plausibilního proniknutí do zkoumané problematiky vymezí v obecnostech stěžejní rysy a potažmo i rozdíly mezi procesem dokazování a jeho pilíři – základními zásadami – v civilním (sporném i nesporném) a trestním (angloamerickém a kontinentálním) řízení. Prizmatem těchto obecných poznatků se následně zaměří na recentní rekodifikační návrhy stran zavedení formálního důkazního břemene státního zástupce a posilování kontradiktornosti soudní fáze trestního řízení, přičemž průběžně vylíčí vlastní názor autorky na analyzovanou oblast za současného akcentování pojmu pravdy v trestním řízení.

Klíčová slova: pravda, trestní řízení, civilní řízení, důkazní břemeno, kontradiktorní řízení

ÚVODEM

Zcela určitě nepřicházím se žádným novem, vyslovím-li, že nalezení pravdy je jedním z pomyslných cílů každého procesu odehrávajícího se v mantinelech právních předpisů. Stoprocentní shoda takto hledané pravdy se skutečností je již ovšem pouhým ideálem, ke kterému se ten který proces snaží svými právními prostředky dojít co možná nejbliže. Avšak právě způsoby odhalování pravdy se v různých historických obdobích, právních kulturách, ale i v rámci jednoho právního řádu od nepaměti odlišovaly, přičemž pravidla jednotlivých procesních řádů determinovala „schopnost“ toho kterého řízení dobrat se skutečné pravdy. Hledání pravdy o rozhodných skutečnostech v intencích trestního práva procesního je přitom značně předurčeno podstatou „materie“, již realizuje, a tudíž trestním právem hmotným jakožto *nejzazším* prostředkem ochrany právního míru, kterým nezbytně dochází k nejcitelnějším zásahům do osobního prostoru jednotlivce, nebo i širšího společenství osob. Není proto nikterak nelogické, že právě na zjišťování (co možná „nejskutečnější“) pravdy v trestním řízení se kladly vždy nejvyšší nároky.

V tomto článku bych však nechtěla pouze bezbřeze polemizovat nad otázkou, jak „intenzivně“ umožňuje současné nastavení českého trestního procesu dobrat se skutečné pravdy, nýbrž se pokusím připomenout základní pilíře, s jejichž pomocí lze tohoto cíle trestního řízení dosáhnout a na něž se v posledních letech někdy zapomíná. Za tímto účelem předně vymezím vybrané druhy řízení a základní zásady specifické pro jednotlivé procedurální formy, které předurčují způsob a možnosti nalézání pravdy, abych je následně mohla použít pro srovnání s úpravou českého trestního řízení *de lege lata*. V druhé části článku se pak prizmatem těchto teoretických východisek kriticky

* Mgr. Katarína Kandová. Autorka je asistentkou předsedy senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR a studentkou doktorského studijního programu na katedře trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: 378907@law.muni.cz.

zaměřím na aspirace směřování trestního práva procesního v podmínkách České republiky stran procesu dokazování, a to především se zřetelem k dlouhodobě hlásanému zavedení formálního důkazního břemene veřejného žalobce v řízení před soudem, ale i posilování kontradiktorních prvků soudní fáze trestního řízení, jež je v nedávném období poměrně „moderním“ trendem i v jiných trestněprávních úpravách evropského kontinentu, kteréžto zároveň jako příklad využiji pro účely komparace.

1. RŮZNÉ PROCEDURY HLEDÁNÍ PRAVDY

Jak již úvodem sděleno, jedním z cílů každého právního řízení je zjištění skutečností nezbytných pro rozhodnutí té které věci, k němuž má dojít v procesu dokazování. Právní prostředky k tomu určené se ovšem v jednotlivých druzích řízení dosti liší, a to i z důvodu rozdílnosti obsahu hmotného práva, jež je těmito procesními postupy realizováno. Domnívám se přitom, že podobu dokazování aneb „zjišťování pravdy o skutečnostech důležitých pro rozhodnutí“ lze nejlépe uchopit komplexním náhledem na zkoumanou problematiku v rámci celého právního řádu, potažmo i v rámci různých právních kultur. V této kapitole bych proto chtěla vymezit základní rozdíly stran dokazování v rámci dvou, dalo by se v obecnosti říci protichůdných druhů právních řízení, tj. procesu civilního, jenž poskytuje ochranu především soukromým zájmům, a trestního, kterýžto má sloužit k nejzazší ochraně zájmu veřejného. Za účelem demonstrace těchto podstatných rozdílů přitom porovnám některé základní zásady charakteristické pro uvedené druhy řízení, které jsou vůdčími právními idejemi určujícími jejich organizaci, jakož i činnost v nich příslušných orgánů.¹

1.1 Civilní proces

K civilnímu procesu (přičemž můj článek se omezí pouze na civilní řízení *nalézací*) nejprve nutno předeslat, že v rámci svého vnitřního členění rozlišuje nalézací řízení sporné a nesporné. Zatímco v řízení *sporném* se *per definitionem* rozhoduje o soukromoprávních sporech, v řízení *nesporném* jde o úpravu soukromoprávních poměrů, na jejichž uspořádání je dán veřejný zájem (např. z důvodu ochrany nezletilých dětí, kontroly zakládání a fungování právnických osob atp.).² Toto dělení civilního nalézacího řízení odvislé od povahy hmotněprávních vztahů, kterým poskytuje ochranu, předurčuje i procesní „pravidla“, v jejichž mantinelech se zjišťují skutečnosti důležité pro vydání rozhodnutí civilního soudu (tzv. odvětvové principy civilního procesu). V následujících řádcích připomenu některé z těchto základních zásad uplatňujících se různě v závislosti

¹ Viz např. FENYK, J. – ČÍSAŘOVÁ, D. – GRÍVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 86.

² Většina nesporných řízení je *de lege lata* vymezena v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „z. ř. s.“), zatímco „klasický“ sporný proces upravuje zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“). Nicméně v z. ř. s. lze nalézt i řízení, jež mají převažující povahu sporného procesu (některá rodinněprávní řízení a tzv. jiná řízení, např. řízení o úschovách), a některá nesporná řízení jsou upravena i v jiných předpisech než z. ř. s. (kupř. řízení ve věcech veřejného rejstříku podle zákona č. 304/2013 Sb.). Podrobněji viz ŠÍNOVÁ, R. – PETROV KRIVÁČKOVÁ, J. a kol. *Civilní proces. Řízení nesporné, rozhodčí a s mezinárodních prvkem*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 5–6, 9.

na druhu nalézacího řízení. Jelikož se však jedná o problematiku nikoli prostou a jednoznačnou, učiním tak za účelem následně plausibilní komparace s trestním řízením pouze v obecnější (zjednodušené) poloze.

Pro iniciační fázi sporného řízení, které řeší soukromé „spory o právo“, je typická zásada *dispozitivní*, jelikož řízení může být zahájeno *pouze na návrh* někoho jiného než projednávajícího orgánu,³ tj. účastníka sporu (žalobce), kterého k řešení sporu před soudem pohání *vlastní* právní zájem. Tato zásada jej opravňuje disponovat jak samotným *řízením* (tj. podáním žaloby rozhodovat o tom, zda bude řízení zahájeno, popřípadě jinými dispozičními úkony jako např. zpětvzetí žaloby rozhodovat o tom, zda v něm bude pokračováno), tak i jeho *předmětem* (kupř. změnou žalobního návrhu), přičemž soud může jako předmět řízení projednat zpravidla jen to, co mu bylo navrhovatelem předloženo, a v rozsahu, v jakém to navrhovatel požaduje.⁴

Se zásadou dispozitivní je v civilním sporném řízení nerozlučně spjata zásada *projeďnací*, která (ve své modifikované podobě⁵) předurčuje, že za objasnění skutkového stavu (respektive za shromažďování skutkového a důkazního materiálu) nesou odpovědnost především procesní strany, takže skutkový stav je soudem zjišťován zásadně v rozsahu skutečností účastníky tvrzených a za pomoci důkazů jimi navržených.⁶ Účastníci sporného řízení jsou totiž povinni uvádět všechny potřebné skutečnosti (rozhodné z hlediska hypotézy hmotněprávní normy, z níž pro sebe dovozují příznivé právní následky) a na jejich podporu předkládat důkazy (mají tzv. *povinnost tvrzení* a *povinnost důkazní*), přičemž nesplnění některé z těchto povinností může vést ke ztrátě sporu, jelikož se sporným řízením je nezbytně spojeno tzv. *břemeno tvrzení* a *břemeno důkazní*,⁷ přičemž sankcí za neunesení některého z těchto břemen je rozhodnutí v neprospěch účastníka, jenž byl břemenem zatížen.

Se starším (liberálním) pojetím projednací zásady uplatňující se v civilním sporném řízení souviselo zavedení pojmu tzv. *formální pravdy* (nazývané též pravdou subjektivní), podle níž soudce zjišťoval pouze to, co se na základě stranami předložených („subjektivních“) tvrzení a důkazů pravdou *býti* *jevilo*.⁸ Zásada formální pravdy však neznamená, že by se skutkový stav zjištěný na jejím základě musel nutně lišit od skutečnosti, nýbrž že zjišťování skutečností důležitých pro rozhodnutí je omezováno různými procesními (formálními) pravidly. S ohledem na modifikovanou projednací zásadu sice civilní sporný proces *de lege lata* není ovládán zásadou formální pravdy, tato se nicméně projevuje v některých jeho institutech.⁹

³ FIALA, J. Pojem důkazu ve smyslu procesním. *Stát a právo*. 1967, roč. 12, č. 13, s. 9.

⁴ K výjimkám z dispozitivní zásady v civilním sporném řízení srov. kupř. SVOBODA, K. – ŠÍNOVÁ, R. – HAMULÁKOVÁ, K. a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 29.

⁵ Projednací zásada v modifikované podobě nahradila její původní liberální pojetí, podle něhož bylo objasnění skutkového stavu výlučně věcí stran, skutkový stav byl jejich „vlastnictvím“ (soud nemohl do zjišťování skutkového stavu nijak zasahovat). Modifikovaná projednací zásada sice zachovává iniciativu a odpovědnost stran, ale omezila jejich „panství“ nad skutkovým stavem a zároveň posílila postavení soudu. Zevrubněji viz např. LAVICKÝ, P. a kol. *Moderní civilní proces*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 52.

⁶ Výjimku, kdy soud může provést i jiné než účastníky navržené důkazy a v níž se zároveň projevuje tzv. modifikovaná projednací zásada, stanovuje § 120 odst. 2 o. s. ř., avšak tyto důkazy musí vyplývat z obsahu spisu.

⁷ WINTEROVÁ, A. – MACKOVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní. Část první: řízení nalézací*. 8. vydání. Praha: Leges, 2015, s. 75. K důkaznímu břemenu viz níže podkapitolu 2.1 tohoto článku.

⁸ STORCH, R. *Řízení trestní rakouské. Díl 1*. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887, s. 6.

Pro civilní nesporný proces je naproti tomu (stran dispozice s řízením a jeho předmětem) typická zásada *officiality*, jelikož většina nesporných řízení může být zahájena i z vlastní iniciativy příslušného orgánu (soudu), a to právě vzhledem ke skutečnosti, že na úpravě poměrů jeho účastníků existuje veřejný zájem. Má-li být totiž zajištěn smysl takových řízení, soud musí mít *ex offico* možnost jeho zahájením a dalšími úkony ovlivňovat jeho průběh.¹⁰ Platí sice, že návrh na zahájení nesporného řízení může podat rovněž jeho účastník, avšak dispozice s řízením, potažmo s jeho předmětem, je v porovnání s civilním sporným procesem (v případech, kdy jsou splněny podmínky pro zahájení řízení *ex offico*) omezena.¹¹

Jako je se zásadou dispoziční v civilním sporném procesu úzce spjata zásada projednací, zásada oficiality se při dokazování v rámci „nesporu“ spojuje se zásadou *vyšetřovací* (neboli vyhledávací¹²), jelikož odpovědnost za zjištění skutečností nezbytných pro rozhodnutí v civilním nesporném řízení nese rozhodující orgán (soud), který *ex offico* objasňuje skutkový stav v potřebném rozsahu i nad rámec účastníky navržených důkazů. Účastníci nesporného řízení sice nejsou omezeni v právu předkládat vlastní tvrzení a důkazy na jejich prokázání (také oni mají povinnost tvrdit a prokazovat podstatné skutečnosti), nicméně případné nesplnění těchto procesních povinností není spojeno s procesními břemeny za zjištění skutkového stavu, respektive nemá to za následek rozhodnutí v jejich neprospěch, pokud je v možnostech soudu překlenout jejich neaktivitu vlastní činností.¹³

Takto nastavená pravidla civilního nesporného procesu, v němž je soudce povinen a zároveň oprávněn objasňovat skutkový stav věci i nad rámec skutečností tvrzených či prokazovaných účastníky řízení, by podle teorie mělo umožňovat nalézání *materiální pravdy* (neboli pravdy objektivní¹⁴), která je konstruována jakožto teoretický protipól pravdy formální. Řízení ovládáno zásadou materiální pravdy je totiž

⁹ Typickým projevem formální pravdy ve sporném řízení je rozsudek pro uznání (§ 153a o. s. ř.) nebo rozsudek pro zmeškání (§ 153b o. s. ř.), které s nesplněním určité procesní povinnosti pojí „formálně konstruovanou pravdu“, nebo též případy, kdy k některým skutečnostem nebo důkazům nelze přihlížet z důvodu nastalé koncentrace řízení. Srov. kupř. DRÁPAL, L. – BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 493.

¹⁰ *Ibidem*, s. 491.

¹¹ Viz např. § 15 z. ř. s., jenž omezuje právo účastníků disponovat s řízením, neboť soud může rozhodnout o neúčinnosti zpětvzetí návrhu (jsou-li zároveň splněny podmínky pro zahájení řízení *ex offico*).

¹² Pojmy zásady „vyšetřovací“ a „vyhledávací“ rozlišuje např. Žila, jenž chápe zásadu vyšetřovací jako synonymum zásady inkviziční, typické pro středověký trestní proces (kde byla role soudičích, žalujícího i vyšetřujícího orgánu spojena v jedné osobě tzv. *inkvirenta*), a odlišuje ji proto od zásady vyhledávací coby jedné ze základních zásad dokazování. Také mám za to, že vhodnějším pojmem pro civilní nesporné řízení by byla zásada vyhledávací, jelikož v civilním procesu nevystupují žádné „typické“ vyšetřující orgány srovnatelné např. s policejním orgánem v trestním řízení (v němž se navíc používá pojem zásady vyhledávací). Blíže viz ŽILA, J. *Zásada vyhledávací v trestním řízení (v československém socialistickém právu)*. Praha: Academia, 1983, s. 20.

¹³ Srov. kupř. SVOBODA, K. Průběh řízení a dokazování ve zvláštních řízeních soudních. *Jurisprudence*. 2014, roč. 23, č. 2, s. 23.

¹⁴ V československém socialistickém právu procesním se však pojem materiální a objektivní pravdy rozlišoval, přičemž první z nich byl pojen s civilním procesem a druhý s procesem trestním (všechny okolnosti trestného činu musely být zjištěny v souladu s objektivní skutečností), takže materiální pravda měla o něco menší intenzitu „pravdivosti“ než 100% objektivní pravda. Pojem formální pravdy byl prisuzován toliko buržoaznímu, případně „feudálnímu inkvizičnímu“ řízení. Srov. FIALA, J. *Pojem důkazu ve smyslu procesním*, s. 11–12; ŽILA, J. *Zásada vyhledávací v trestním řízení (v československém socialistickém právu)*, s. 21–22.

uzpůsobeno tak, aby nekladlo procesní (formální) překážky zjištění (pokud možno) skutečného stavu,¹⁵ i když ani nesporný proces založen na vyšetřovací zásadě nezaručuje odhalení „absolutní“ pravdy (např. z důvodu objektivní neexistence důkazu).

Nad rámec vymezených zásad lze ve vztahu k předmětu tohoto článku (tj. pojmu pravdy) přiblížit i problematiku *míry důkazu* (nazývanou též důkazním standardem). Míra důkazu (respektive její subjektivní pojetí, na němž je založen střeoevropský civilní proces) určuje, jak vysoký musí být stupeň vnitřního přesvědčení soudce o pravdivosti či nepravdivosti skutkového tvrzení, aby byl důkaz úspěšně podán.¹⁶ Jak již shora naznačeno, nalezení absolutní pravdy není možné, jelikož poznávání skutkových okolností, jež se odehrály v minulosti, má často pouze pravděpodobnostní povahu a je omezeno nedokonalostí procesních prostředků, což na druhé straně neznamená, že soudce by se v civilním procesu (jak sporném, tak nesporném) neměl v mantinelech procesních principů ovládajících to které řízení snažit o objasnění pravdy (srov. § 153 o. s. ř., podle nějž vydání rozsudku předpokládá zjištění skutkového stavu věci). Zákonná úprava *de lege lata* sice explicitně nestanovuje požadovanou míru důkazu, avšak kupř. Macur s odkazem na § 1 a § 6 o. s. ř. dovozuje, že za dokázanou lze považovat skutečnost, jíž soudce na základě svého vnitřního přesvědčení přizná hodnotu vysoké pravděpodobnosti (hraničící s jistotou) odpovídající *praktické jistotě*, zatímco Lavický modifikuje uvedenou míru důkazu v tom směru, že postačuje takové přesvědčení soudce, na základě nějž jsou *vyloučeny rozumné pochybnosti*, ačkoliv odlišné možnosti nelze teoreticky zcela vyloučit.¹⁷ Podstatná je nicméně skutečnost, že český civilní proces se zásadně¹⁸ nespokojuje s pouhou „převažující pravděpodobností“ zjištění skutkových okolností (jaké je typické např. pro civilní řízení zemí *common law*), na druhé straně však nevyžaduje ani stoprocentní zjištění skutkového stavu.¹⁹

1.2 Trestní proces

V rámci této podkapitoly bych chtěla v obecnosti vymezit nejen podobu „kontinentálního“ typu trestního procesu, nýbrž tuto porovnat také s koncepčně dosti rozdílným trestním řízením typickým pro země *common law*. Jejich odlišnosti mají samozřejmě své opodstatnění (obdobně jako rozdíly mezi sporným a nesporným civilním řízením), byť se předmět obou typů trestních řízení shoduje v realizaci trestního práva hmotného. Důvodem rozdílu v tomto případě je však různý historický a kulturní vývoj těchto dvou právních kultur. Pro angloamerickou kulturu je typická nedůvěra ve státní orgány,²⁰

¹⁵ Srov. WINTEROVÁ, A. *Civilní právo procesní. Část první: řízení nalézací*, s. 80.

¹⁶ LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 30, 651.

¹⁷ Podrobněji viz MACUR, J. *Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 169–171; LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017, s. 32–36.

¹⁸ V některých případech postačuje nižší míra důkazu, kupř. u osvědčení podle § 75c odst. 1 o. s. ř.

¹⁹ Tvrzení, že „dosavadní české procesní předpisy a procesní teorie vycházejí z předpokladu, že civilní soud má konkrétní skutkovou okolnost za prokázanou pouze tehdy, je-li [...] stoprocentně jistá“, proto není zcela přesné. Viz SVOBODA, K. *Nové instituty českého civilního procesu*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 167. Srov. též usnesení Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13, jenž požaduje *vysokou míru pravděpodobnosti* zjištění rozhodných skutečností, přičemž taková pouze „pravděpodobnostní“ míra důkazu navíc zcela pomíjí její subjektivní prvek (vnitřní přesvědčení soudce).

což se dosti odrazilo i na podobě jejího trestního řízení, jehož iniciativa byla dlouho v široké míře v rukou soukromých osob a jehož proces dokazování je postaven na sporu dvou stran, o němž rozhodují „laici“ za pouhého procesního vedení profesionálním státním orgánem (soudcem). Angloamerické trestní řízení, jak bude dále znázorněno, je tak v důsledku tohoto pojmání v mnohém podobné civilnímu spornému procesu. Evropská kontinentální právní kultura nicméně prodělala v posledních stoletích výrazně jiný vývoj ovlivněný centralizací moci, takže zde hrály veřejné orgány rozhodující úlohu, což se nezbytně odrazilo i na podobě trestního procesu prosazujícího ochranu veřejného zájmu.²¹

Předtím, než ve stručnosti představím uvedené modely trestního řízení, provedu malé upřesnění základních souvisejících pojmů. Kontinentální trestní řízení bývá totiž často označováno jako „inkviziční“ v kontrapozici „akuzačního“ procesu zemí *common law*. Takové zobecnující označení však není zcela přesné,²² což ostatně vede k různým dezinterpretacím. Dále v tomto textu budu proto pro kontinentální model trestního řízení užívat pojem *inkvizičně-akuzační*, zatímco pro angloamerický model pojem *adverzární* (z angl. *adversarial*).²³ Stran jejich analýzy se z důvodu omezeného rozsahu tohoto článku zaměřím pouze na srovnání soudní fáze trestního řízení.

1.2.1 Angloamerický trestní proces

Angloamerický trestní proces je stran otázky zahájení řízení před soudem založen na zásadě *obžalovací* (akuzační), neboť obžalobu podává subjekt, který se následně stává stranou řízení a jenž je odlišný od rozhodujícího orgánu. Obžalobu přitom může podávat buďto žalobce veřejný,²⁴ nebo soukromý (byť soukromá žaloba je v zemích *common law* využívána podstatně méně než v minulosti).

Nejtypičtějším rysem angloamerického trestního řízení je však jeho sporná (adverzární) povaha, jelikož má podobu soudního „sporu dvou stran“, tj. žalobce a obviněného (případně zastoupeného obhájcem), takže důkazní řízení v tomto směru ovládá obdoba

²⁰ Srov. FENYK, J. Úvaha o charakteru důkazního břemene v trestním řízení. In: KALVODOVÁ, V. (ed.). *Rekodifikace českého trestního práva procesního*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 75.

²¹ Např. Jörg píše, že v inkvizičním systému je stát benevolentní a nejsilnější strážce a garant veřejného zájmu, zatímco angloamerický systém spočívá na negativním obrazu státu a jeho minimalistických funkcích. JÖRG, N. Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging? In: HARDING, Ch. et al. (eds). *Criminal Justice in Europe: A Comparative Study*. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 44.

²² Na evropském kontinentu se sice uplatňoval i čistě inkviziční model trestního řízení, avšak od počátku 19. století byl tento model, ovlivněn liberálními myšlenkami z Anglie, postupně „reformován“ v tom směru, že část pravomocí „omnipotentního“ inkvizičního soudce v jednolitém trestním řízení se přenesla na nový orgán – veřejného žalobce (popř. vyšetřujícího soudce) – a trestní proces se rozdělil na dvě části – přípravné nevěřejné řízení a veřejné řízení před soudem. *Inkviziční princip trestního řízení se tudíž spojil s principem akuzačním*. Srov. např. KRISTKOVÁ, A. Postavení veřejné žaloby v zemích kontinentální Evropy a v zemích *common law*. In: ZARIVNIJ, P. (ed.). *Veřejná žaloba a její perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 20–21.

²³ Tento anglický pojem lze přeložit jako „kontradiktorní“, což opět způsobuje jisté dezinterpretace ve vztahu k zásadě kontradiktornosti, jak bude pojednáno v další kapitole. Blíže k výše uvedeným pojmům srov. KRISTKOVÁ, A. Komparativní pohled na kontinentální trestní řízení. *Trestní právo*. 2015, roč. 19, č. 3, s. 5–6.

²⁴ V Anglii a Walesu se v posledních letech posiluje postavení úřadu veřejné žaloby *Crown Prosecution Service*, pod jehož působnost se postupně podřazují i v minulosti svébytné orgány veřejné žaloby, např. bývalý *Revenue and Customs Prosecutions Office*, dnes jakožto *Revenue and Customs Division* v rámci *Crown Prosecution Service*. Viz např. LEWIS, Ch. The Evolving Role of the English Crown Prosecution Service. In: LUNA, E. –WADE, M. (eds). *The Prosecutor in Transnational Perspective*. New York: Oxford University Press, 2012, s. 214–234. Tento orgán nicméně nelze ztotožňovat s modely veřejné žaloby v kontinentální Evropě.

civilněprávní zásady *pro jednacím*,²⁵ neboť soud (případně porota) rozhoduje pouze na podkladě důkazů provedených stranami v soudním přelíčení, přičemž soud není oprávněn dokazování doplnit.²⁶ Damaška v této souvislosti vytvořil prototyp tzv. *reaktivního státu*,²⁷ kde soudce toliko čeká, jaké skutečnosti a důkazy mu strany prezentují, a na jejichž základě následně on (nebo porota) rozhodne. Úkolem soudce v procesu dokazování je tudíž pouhé dohlížení na jeho bezchybný průběh.

S touto spornou povahou adverzárního trestního řízení se pojí i teorie *důkazní ho břemene*, které leží na žalobci, jelikož on musí prokázat vinu obžalovaného „bez důvodných pochybností“ (*beyond reasonable doubts*), jinak ztrácí případ a má jen velmi omezené možnosti stran podání opravného prostředku proti zprošťujícímu rozsudku.²⁸ Důkazní břemeno, podobně jako v civilním sporném řízení, se však může přenášet i na obviněného, když např. tvrdí svou nepřičetnost (*insanity*) v době spáchání činu nebo sníženou odpovědnost (*diminished responsibility*). Na rozdíl od důkazního břemene obžaloby však tyto skutečnosti nemusí prokázat bez důvodných pochybností, nýbrž postačuje nižší důkazní standard (*on a balance of probabilities*).²⁹

Shora popsáný model dokazování přitom koresponduje s pojmem tzv. *formální*, potažmo *procesní pravdy*. V adverzárním trestním řízení totiž nejde o nalezení pravdy „pravdoucí“ (*discovery of „true“ truth*), nýbrž pravdy „generované“ na podkladě stranami tvrzených skutečností a předložených důkazů v řízení před soudem.³⁰ S ohledem na specifickou zásadu uplatňující se v trestním procesu (bez ohledu na jeho konkrétní model) – *presumpci nevin* a z ní plynoucí pravidlo *in dubio pro reo*³¹ – je však i nalézání formální pravdy v adverzárním trestním řízení uzpůsobeno tak, aby eliminovalo možnost nespravedlivého odsouzení nevinného, neboť prokázání viny vyžaduje absenci důvodných pochybností (zatímco např. prokázání některých tvrzení obviněného nevyžaduje tak vysoký důkazní standard, viz výše).

1.2.2 Kontinentální trestní proces

Inkviziční trestní proces je v zemích kontinentální Evropy, jak již shora naznačeno, od 19. století doplněn rovněž zásadou *obžalovací* (inkvizičně-akuzační model trestního řízení), takže řízení před soudem se zahajuje toliko na návrh subjektu odliš-

²⁵ ZÁHORA, J. a kol. *Dokazovanie v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2013, s. 54.

²⁶ V tomto směru se ovšem objevují v praxi anglických soudů výjimky, méně pak v případech trestního řízení ve Spojených státech amerických. Srov. WEIGEND, T. Should We Search for the Truth, and Who Should Do it? *North Carolina Journal of International Law*. 2011, Vol. 36, No. 2, s. 398.

²⁷ Naproti tomu prezentuje Damaška tzv. *proaktivní stát*, který se aktivně snaží o nalezení pravdy. DAMAŠKA, M. R. *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. Yale University Press, 1986, s. 47–56.

²⁸ Viz např. FENYK, J. *Trestní právo procesní*, s. 893, 898.

²⁹ Viz např. KEANE, A. *The Modern Law of Evidence*. 6th edition. New York: Oxford University Press, 2006, s. 114.

³⁰ WEIGEND, T. Is the Criminal Process About Truth? A German Perspective. *Harvard Journal of Law and Public Policy*. 2003, Vol. 26, No. 1, s. 160.

³¹ Zásada *presumpce nevin* byla sice známá již v římském právu, avšak „znovuobjevena“ byla až v přirozeno-právní literatuře 17. století, zatímco důkazní standard „bez rozumných pochybností“ se v angloamerickém trestním právu vyvinul spolu s podobou adverzárního trestního řízení koncem 18. století, přičemž tento důkazní standard byl ovlivněn právě i touto znovuobjevenou starořímskou zásadou, která s ním logicky úzce souvisí. Blíže viz LANGBEIN, J. H. *The Origin of Adversary Criminal Trial*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 262.

ného od rozhodujícího orgánu (*nemo iudex sine actore*), přičemž tímto „navrhovatelem“ je především veřejný žalobce, přestože se v některých trestněprávních úpravách zachovala i soukromá žaloba, avšak na rozdíl od angloamerického trestního řízení pouze pro malý okruh trestných činů.³² Tuto iniciační³³ zásadu trestního řízení by bylo možné přirovnat k dispoziční zásadě v civilním procesu, neboť také opravňuje žalobce k dispozici s řízením (zpětvzetí obžaloby) nebo jeho předmětem.³⁴ Naproti dispoziční zásadě uplatňující se v civilním sporném řízení je však veřejný žalobce (vzhledem k veřejnému zájmu na realizaci trestního práva hmotného) *povinen*³⁵ podat obžalobu, zatímco podání civilní žaloby záleží toliko na svobodné úvaze „soukromého“ žalobce. Nelze totiž odhlédnout od skutečnosti, že být je pro fázi zahájení řízení před soudem v trestním procesu nezbytný návrh subjektu, který se následně stává stranou řízení, jinak³⁶ je trestní řízení ovládáno zásadou *officiality*.

Právě tato zásada pak ovlivňuje i samotný proces dokazování v inkvizičně-akuzáčním modelu trestního řízení, v němž se na rozdíl od civilního sporného a trestního adversárního procesu projevuje *vyhledávací* zásada,³⁷ tzn. že orgány činné v trestním řízení (v případě soudní fáze trestního řízení – soud a veřejný žalobce, byť posledně uvedený je zároveň procesní stranou) zjišťují a prokazují rozhodné skutečnosti *ex offio*, a to ve prospěch i neprospěch obviněného. Procesní strany v řízení před soudem se sice ve větší či menší míře podílejí na navrhování, potažmo provádění důkazů, soud je však *ex offio* povinen v případě potřeby dokazování doplnit. V tomto ohledu se trestní řízení podobá spíše civilnímu nespornému procesu, přičemž tato podobnost není nikterak náhodná, jelikož na realizaci obou těchto řízení (inkvizičně-akuzáčního trestního i civilního nesporného) je dán veřejný zájem. V těchto souvislostech je pak logické, že obdobně jako pro civilní nesporné řízení je i pro většinu kontinentálních trestněprávních úprav cizí institut formálního důkazního břemene.

Příčinou shora popsaného nastavení kontinentálního trestního procesu je (mimo jiné) požadavek nalezení *materiální pravdy*. Již Storch psal, že zásada materiální pravdy vyplývající ze samé povahy trestního práva musí být základem každého trestního řízení, označujíc zároveň nejvyšší a vlastní cíl, k němuž má v tomto řízení všechno směřovat.³⁸ K tomu ovšem slouží nejen zásada vyhledávací, nýbrž i řada dalších základních

³² Např. v Německu nebo v Rakousku, kde je však využívána jen minimálně, viz např. KRISTKOVÁ, A. Prvky *common law* v rakouském trestním řízení. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2014, roč. 18, č. 2, s. 135.

³³ Podle teoretického dělení základních zásad trestního řízení tato bývá řazena mezi „zásady zahájení trestního řízení“. Viz kupř. ŠÁMAL, P. – MUSIL, J. – KUČHTA, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 84.

³⁴ V podmínkách českého trestního řízení však musí být zachována totožnost skutku, takže skutek vymezený v obžalobě může být rozšířen pouze výjimečně po tom, co věc byla vrácena státnímu zástupci do přípravného řízení postupem podle § 221 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) [dále jen „t. ř.“].

³⁵ Toto se ovšem vztahuje především na trestní procesy, jež jsou ovládané zásadou *legality* trestního stíhání, nicméně i v trestněprávních úpravách postavených na zásadě *oportunity* trestního stíhání je veřejný žalobce v případě, že sledá veřejný zájem na trestním stíhání, *de facto* povinen obžalobu podat, respektive rozhodnutí o podání či nepodání obžaloby není založeno na bezmezném libovůli veřejného žalobce.

³⁶ S případnými dalšími výjimkami ve prospěch zásady dispoziční, jako je např. právo poškozeného podat návrh podle § 43 odst. 3 t. ř., podávání opravných prostředků, bez nichž nelze vést opravné řízení atd.

³⁷ V soudní fázi inkvizičně-akuzáčního modelu trestního řízení ovšem v omezené podobě, přičemž o případných výjimkách či odklonech od této zásady pojednám blíže v další kapitole.

³⁸ STORCH, R. *Řízení trestní rakouské. Díl 1*, s. 8.

zásad dokazování (zejména zásada volného hodnocení důkazů, zásada bezprostřednosti a ústnosti). Podstatu rozdílu mezi materiální (objektivní) a formální (subjektivní) pravdou lze přitom zjednodušeně vyjádřit tak, že pro naplnění materiální pravdy není podstatné, *kdo* dokazuje, ale *co* se má dokázat.³⁹

V této souvislosti se krátce pozastavím nad konkrétní úpravou dotčené problematiky v českém trestním právu procesním. Po novelizaci § 2 odst. 5 tr. ř. provedené zákonem č. 292/1993 Sb. byla zásada materiální pravdy legislativně vyjádřena slovy „*orgány činné v trestním řízení postupují [...] tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti*“, čímž byla nahrazena formulace „*skutečný stav věci*“. Zákonodárce tím chtěl akcentovat přechod ze zásady objektivní pravdy na zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, přičemž se zřejmě inspiroval angloamerickou trestněprávní terminologií.⁴⁰ Lze ovšem souhlasit s tím, že bylo nutné opustit ideologicky laděnou doktrínu zjišťování *absolutní* pravdy v trestním řízení, s níž byla zásada objektivní pravdy spojována.⁴¹ Nicméně nevidím důvod pro zavržení zásady *materiální pravdy*⁴² (případně objektivní bez přívlastku „absolutní“) jakožto teoretického vymezení základní zásady trestního řízení, která ho zároveň odlišuje od jiných druhů řízení (v nichž se uplatňuje zásada pravdy formální), neboť je bezpochyby, že s ohledem na povahu trestního práva coby *ultima ratio* je právě v trestním řízení dán nejsilnější *veřejný zájem* na nalezení co možná „nejskutečnější“ pravdy. Dovedeno *ad absurdum* lze teorii civilního procesu, která setrvala na pojmu materiální pravdy, označit za nepřijatelnou či snad ideologickou.

Na tomto místě je však vhodné opětovně zdůraznit, že zásadu materiální pravdy nelze ztotožňovat s požadavkem zjištění stoprocentní pravdy (ve smyslu *teoretické jistoty*), kdežto vhodnějším se v této souvislosti (tj. stran míry důkazu v trestním řízení) jeví Weinbergrovo pojetí tzv. *praktické jistoty*,⁴³ potažmo *bezpečného skutkového zjištění*.⁴⁴ Weinberger se přitom v citovaném článku vyjadřuje i k zásadě objektivní a materiální pravdy s tím, že nevidí důvod pro jejich rozlišování (jelikož v socialistickém právu se tyto pojmy rozlišovaly) ve vztahu k *cíli všech právních procesů*, kterým má být pravdivé zjištění jako základ rozhodnutí, a to bez ohledu na skutečnost, zda je dané řízení ovládnuto zásadou materiální či formální pravdy, když navíc podotýká, že o zásadě materiální pravdy má význam říkat toliko ve vztahu k jejímu protikladu – zásadě formální pravdy, kterou (na rozdíl od zásady materiální pravdy) odmítá.⁴⁵

³⁹ Srov. FENYK, J. *Úvaha o charakteru důkazního břemene v trestním řízení*, s. 79.

⁴⁰ Část teorie tak zahrhla zásadu objektivní i materiální pravdy, jelikož ji přirovnává k požadavku zjištění „skutečného stavu věci“, viz ŠÁMAL, P. *Trestní právo procesní*, s. 121, 130. Na druhou stranu učebnice Jelínka i Fenyka nadále operují s pojmem materiální, potažmo objektivní pravdy, viz JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 143; FENYK, J. *Trestní právo procesní*, s. 110–112.

⁴¹ Viz pozn. č. 14.

⁴² Který je navíc běžně užívaným pojmem i v zahraniční (demokratické) trestněprávní literatuře, viz např. GROENHUIJSEN, M. S. – SELÇUK, H. *The Principle of Immediacy in Dutch Criminal Procedure in the Perspective of European Human Rights Law. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. 2014, Vol. 126, No. 1, s. 255.

⁴³ Srov. též DRAŠTÍK, A. – FENYK, J. a kol. *Trestní řád. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 877; MACUR, J. *Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení*, s. 169–171.

⁴⁴ WEINBERGER, O. *Logické a metodologické základy důkazu v oboru práva. Stát a právo*. 1967, roč. 12, č. 13, s. 202–204.

V daném kontextu dlužno dodat, že (jak již zmíněno ve stati o angloamerickém trestním procesu) požadavek zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností v trestním řízení je *důkazním standardem* (mírou důkazu) vyžadovaným pro odsouzení obviněného, který souvisí se zásadou presumpce nevin, podle níž nutno v pochybnostech rozhodnout ve prospěch obviněného, *a contrario* skutkový stav prokazující vinu obviněného musí být zjištěn bez důvodných pochybností. Tento důkazní standard se přitom uplatňuje jak v adverzárním modelu trestního řízení založeném na zásadě formální pravdy, tak v modelu inkvizičně-akuzačním ovládaném zásadou pravdy materiální, takže jím podle mého názoru nelze bez dalšího nahrazovat „zavřzenou“ zásadu materiální pravdy, nýbrž se má v trestním řízení kontinentálního typu uplatňovat *vedle* zmíněné zásady (jak se v angloamerickém trestním řízení uplatňuje vedle, nikoli místo zásady formální pravdy).

1.3 Dílčí závěr

Vzhledem ke shora vymezeným teoretickým východiskům možno konstatovat, že adverzární model angloamerického trestního řízení je dosti podobný (kontinentální) úpravě civilního sporného procesu, zatímco inkvizičně-akuzační model kontinentálního trestního procesu (respektive jeho soudní stádium) se řídí obdobnými pravidly jako civilní řízení nesporné, s tím podstatným rozdílem, že může být zahájeno toliko na návrh (budoucí) procesní strany soudního řízení, zatímco civilní „nespor“ může být zahájen též *ex offio*.

Se zřetelem k předmětu mého článku pak lze shrnout, že angloamerické trestní řízení vytváří podmínky pro hledání *formální* pravdy, neboť soud rozhoduje (po skutkové stránce) zpravidla pouze na podkladě stranami předložených a prokázaných skutečností (nic víc, nic méně), naproti tomu kontinentální trestní řízení (nehledě na specifika jednotlivých vnitrostátních právních úprav) je nastaveno tak, aby příslušným orgánům (samozřejmě odvisle od jejich angažovanosti) umožňovalo nalézání *materiální* pravdy. V neposlední řadě však oba modely trestního procesu odlišuje od civilního řízení zejména specifická povaha trestního práva, v jehož zájmu zcela jistě není (v zemích *common law*, ani kontinentální Evropy) odsoudit nevinného, takže zásada presumpce nevin v tomto směru modifikuje jak zásadu pravdy formální, tak materiální tím, že konstruuje skutkovou fikci „*v pochybnostech nevinen*“ a zvyšuje důkazní standard nezbytný pro odsouzení obviněného na požadavek zjištění rozhodných skutečností *bez důvodných pochybností*. Specifikum trestního řízení oproti civilnímu lze navíc shledat i v tom ohledu, že jedna z *procesních stran* je *povinna* vyhledávat důkazy *v prospěch i neprospěch* druhé procesní strany.

⁴⁵ Blíže viz WEINBERGER, O. *Logické a metodologické základy důkazu v oboru práva*, s. 210–211. O tyto myšlenky Weinbergera se opírají i názory Šámala, jenž kritizuje užívání pojmu „objektivní a materiální pravdy“ po výše zmíněné novelizaci § 2 odst. 5 tr. ř. (viz ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Codex Bohemia, 1999, s. 290–291; srov. též pozn. č. 41). K tomu totiž mimo jiné uvádí, že „[p]roto se plně shodují s Weinbergerem, že jestliže cílem právních procesů je pravdivé zjištění jako základ rozhodnutí, pak bližší charakteristika pravdivosti atributy ‚objektivní‘ nebo ‚materiální‘ je zcela nadbytečná.“ Tento odkaz ovšem nemožno vykládat tak, že by Weinberger rovněž odmítal užívání pojmu objektivní nebo materiální pravdy, jelikož se naopak právě se zásadou materiální pravdy ztotožňoval.

2. PLÁNOVANÉ ZMĚNY V PROCESU DOKAZOVÁNÍ VE VZTAHU K NALÉZÁNÍ PRAVDY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

V této kapitole bych se chtěla zaměřit již konkrétně na české trestní řízení, především jeho úpravu dokazování *de lege ferenda*. Na tomto místě určitě není nutné zmiňovat vývoj dlouhodobě připravované rekodifikace trestního práva procesního, která stále nedospěla do svého zdárného konce. Pro účely svého článku budu vycházet z návrhů věcného záměru, respektive východisek a principů nového trestního řádu z roku 2014.⁴⁶ Tento dokument stran dokazování v řízení před soudem prohlašuje dvě zásadní změny, k nimž se následně podrobněji vyjádřím, a to:

- 1) stanovení procesní odpovědnosti státního zástupce za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu prokazujících vinu obžalovaného (*formální důkazní břemeno*),
- 2) výrazné zvýšení aktivity procesních stran, které musí mít *kontradiktorní* povahu.

2.1 Důkazní břemeno státního zástupce

Jak již bylo v první části tohoto článku vymezeno, formální důkazní břemeno se z povahy věci uplatňuje toliko ve sporných typech řízení, v nichž se v nemalé míře projevuje zásada formální pravdy, tj. v civilním sporném a adverzárním trestním řízení. Otázkou existence důkazního břemene v kontinentálním trestním řízení se již v minulosti zabývalo mnoho teoretiků, přičemž většina z nich se shoduje v tom, že zde existuje tzv. materiální důkazní břemeno, které nutí procesní strany k tomu, aby byly některé skutečnosti prokázány nebo vyvráceny, neboť strany na tom mají právní a faktický zájem.⁴⁷ Předtím, než k uvedené problematice vyjádřím svůj názor, vymezím obecně pojem důkazního břemene a následně porovnáám jeho uplatňování v některých trestněprávních úpravách evropského kontinentu.

V rámci vymezení pojmu důkazního břemene je důležité především rozlišení tzv. *objektivního* (*m a t e r i á l n í h o*) a *subjektivního* (*f o r m á l n í h o*) důkazního břemene. První z uvedených se uplatňuje v procesních situacích označovaných jako *non liquet* (tj. stavu objektivní nejistoty o skutečnostech důležitých pro posouzení věci), přičemž odpovídá na otázku, ve prospěch které procesní strany má soud rozhodnout v případě, že nebyly objasněny některé z podstatných skutkových okolností, *a contrario* která procesní strana nese riziko důkazní nouze. Objektivní důkazní břemeno se přitom uplatňuje nejen ve sporu ovládaném projednacím zásadou, ale též v jiných druzích řízení.⁴⁸

⁴⁶ Východiska a principy nového trestního řádu II. In: *Ceska-justice.cz* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2014, s. 6 [28. 1. 2017]. Dostupné z: <<http://www.ceska-justice.cz/wp-content/uploads/2015/01/Trestni-řad-vychodiska-a-principy.pdf>>. Tento ideový záměr sice nebyl v době psaní článku „nejaktuálnější“ rekodifikačním dokumentem, nicméně (s menšími změnami) byl „aktuální“ od roku 2008 do roku 2016, přičemž o vhodnosti zavedení zkoumaných institutů (formální důkazní břemeno a posilování kontradiktornosti řízení před soudem) do českého trestního řízení se neustále diskutuje a vzhledem k blížícím se parlamentním volbám mám za to, že v rámci rekodifikačních příprav může jednoduše dojít ke změnám „současných“ návrhů, či dokonce k obnovení předchozího záměru.

⁴⁷ Viz např. PŮRY, F. Existuje důkazní břemeno v trestním řízení? In: FENYK, J. (ed.). *Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: LexisNexis CZ, 2007, s. 109. Naproti tomu existenci důkazního břemene v trestním řízení popírá např. RŮŽEK. Viz RŮŽEK, A. Povinnost dokazovat a důkazní břemeno. *Stát a právo*. 1967, roč. 12, č. 13, s. 121.

⁴⁸ MACUR, J. *Důkazní břemeno v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 9–11.

Naproti tomu výlučně ve sporných řízeních se uplatňující subjektivní důkazní břemeno (neboli *břemeno vedení důkazu*) určuje, která procesní strana má prokazovat určité skutečnosti, aby ve sporu uspěla. Procesním břemenem obecně se pak rozumí „zatížení procesní strany nepříznivými následky v případě, že procesní strana nevyužije určitou možnost (nikoliv povinnost) k jednání“.⁴⁹

V rámci kontinentální Evropy lze úpravu formálního důkazního břemene najít např. ve francouzském či nizozemském trestním řízení. V trestněprávní praxi těchto zemí se nicméně běžně uplatňují výjimky z takto teoreticky nastaveného procesu dokazování, jelikož soudci doplňují dokazování i nad rámec stranami navržených důkazů, je-li to potřebné pro úplné objasnění věci a dobrání se materiální pravdy.⁵⁰ V této souvislosti není od věci zmínit rovněž tu skutečnost, že v obou uvedených kontinentálních typech trestního řízení jsou důkazy v řízení před soudem prováděny samotným soudem⁵¹ (byť na základě důkazních návrhů procesních stran), takže tyto trestní procesy nejsou zcela „okouzlené“ angloamerickým adverzárním modelem trestního řízení jako některé jiné kontinentální trestněprávní úpravy (viz další podkapitola).

Vzhledem ke shora uvedenému tak (ve shodě s většinou teoretiků, jakož i ideovým záměrem nového trestního řádu) konstatuji, že v trestním řízení se uplatňuje *m a t e r i á l n í* (objektivní) *d ů k a z n í b ř e m e n o*. Na rozdíl od těchto však (v souladu s civilněprocesním vymezením problematiky důkazních břemen, které je zákonitě propracovanější než trestněprocesní) uvádím, že toto se podle mého projevuje pouze v situacích *non liquet*, tj. je-li pochybné, zda se žalovaný skutek stal, zda ho spáchal obviněný atd. Určující pro rozhodnutí soudu zde opět bude zásada presumpce nevinny, na jejímž základě musí soud v pochybnostech rozhodnout ve prospěch obviněného. Nepopírám však ani trestněprávní doktrínou dovozované pojmání materiálního důkazního břemene, jež procesní strany *fakticky* nutí předkládat důkazy na prokázání svých tvrzení (byť povinnost tvrzení a důkazní je zákonem uložena pouze státnímu zástupci, srov. § 177 tr. ř.), avšak pro přesnější odlišení od shora uvedeného břemene v materiálním smyslu bych toto nazvala (podle podstaty jeho vymezení) *f a k t i c k ý m d ů k a z n í m b ř e m e n e m*. Potud co se týče teoretického vymezení.

Nemohu se nicméně ztotožnit s návrhem na zavedení *formálního* důkazního břemene státního zástupce ukotveným v ideovém záměru nového trestního řádu, podle něhož by soud zásadně nesměl doplňovat dokazování, přičemž toto pravidlo by mohlo být „výjimečně“ prolomeno pouze ve prospěch obviněného.⁵² Kromě toho, že takový návrh skýtá mnoho souvisejících problematických aspektů,⁵³ nelze se s ním ztotožnit ani v ryze teoretické rovině. Má-li totiž trestní řízení stále plnit svůj úkol ve společnosti – jímž

⁴⁹ LAVICKÝ, P. Důkazní břemeno a dokazování výše nároku. In: *Dokazovanie v civilnom a trestnom konaní*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2012, s. 25–26.

⁵⁰ Viz FENYK, J. *Veřejná žaloba*, s. 205.

⁵¹ Viz např. BRADLEY, M. C. (ed.). *Criminal Procedure. A Worldwide study*. Durham: Carolina Academic Press, 2007, s. 228–231; GROENHUIJSEN, M. S. *The Principle of Immediacy in Dutch Criminal Procedure in the Perspective of European Human Rights Law*, s. 255.

⁵² O výjimečnosti takového postupu však pochybuji, neboť strana obhajoby by vzhledem k takové úpravě nemusela být motivována obstarávat důkazy ve svůj prospěch, když by mohla spoléhat na tuto povinnost soudce, který je navíc v procesu dokazování lépe „vybaven“.

⁵³ Srov. kupř. JÍLOVEC, M. Několik poznámek k odpovědnosti státního zástupce za neprovedení důkazů. In: KYSELOVSKÁ, T. et al. (eds). *Cofola 2016*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 740–755.

je mimo jiné již několikrát akcentovaná ochrana veřejného zájmu – nemůže rezignovat na zjišťování (respektive zásadu) materiální pravdy pouze z důvodu zaktivizování stran, či snad ztraktivnění trestního procesu. Za předpokladu, že by se státnímu zástupci nepodařilo obstatat dostatek důkazů k prokázání viny bez důvodných pochybností, soud by z pozice pouhého přihlížejícího subjektu musel vydat zprošťující rozsudek, i když by existovaly usvědčující důkazy, které by však s ohledem na právní úpravu nemohl provést. V případě, že by přesto usvědčující důkaz (popřípadě důkaz, který se až po jeho provedení ukázal býti usvědčujícím) *ex offio* provedl, nemohl by podle mého názoru k němu přihlížet, neboť by to bylo v neprospěch obviněného (jelikož zákon by upravoval pouze výjimku ve prospěch obviněného). Na současném modelu důkazního řízení, který soudce zavazuje v nezbytném rozsahu doplňovat dokazování, přitom neshledávám nic nespravedlivého, jak je někdy naznačováno poukazem na judikaturu Ústavního soudu,⁵⁴ neboť z podstaty trestního práva je podle mého mínění zájem nikoli pouze na tom, aby nedošlo k nespravedlivému odsouzení nevinného, nýbrž i na tom, aby byl skutečný pachatel spravedlivě potrestán. Pokud se tedy v jisté fázi řízení zjistí, že je potřeba doplnit dokazování, neboť např. důkazy předložené státním zástupcem ještě neprokazují vinu obviněného bez důvodných pochybností, je přece za účelem ochrany veřejného zájmu a zjištění materiální pravdy nezbytné, aby soudce v potřebném rozsahu dokazování doplnil. Od státního zástupce, koneckonců, nelze za všech okolností požadovat, aby předvídal, co bude dostačujícím důkazním materiálem pro soudce ovládaného zásadou volného hodnocení důkazů. V této souvislosti možno navíc opětovně poukázat na nadčasové myšlenky Storchovy, podle nichž „*dispoziční moc stran v řízení trestním nemůže sahati tak daleko, aby z ní pro stát mohla vzejiti povinnosti trestání tam, kde právní podmínky k tomu skutečně nenastaly, aniž nemůže ho práva k trestání zbaviti, kdy podmínky tu skutečně jsou*“.⁵⁵

2.2 Kontradiktornost řízení před soudem

Stanovení formálního důkazního břemene státního zástupce v trestním řízení má být v novém trestním řádu úzce propojeno s prohloubením kontradiktornosti řízení před soudem a „s tím souvisejícím“ posílením zásady obžalovací. Rekodifikace bude proto „*usilovat o posílení kontradiktorních prvků v řízení před soudem a o výrazné posílení aktivity stran (nová zásada kontradiktornosti a rovnosti stran), neboť se ukázalo, že dosavadní změny provedené zejména novelami z let 1993 a 2001 nevedly k žádoucím důsledkům*“.⁵⁶ I zde má tudíž zákonodárce zřejmý záměr inspirovat se angloamerickou podobou adverzárního trestního řízení. V této návaznosti bych za účelem vyjádření vlastního náhledu na danou problematiku opět prvně vymezila, co je podle odborné literatury podstatou zásady kontradiktornosti, a následně nahlédla také do vybraných zahraničních právních úprav, které se nechaly „okouzlit“ atraktivitou adverzárního modelu trestního řízení.

V souvislosti s vymezením zásady kontradiktornosti řízení dochází k mnohým dezinterpretacím. O kontradiktornosti civilního (sporného), jakož i trestního řízení (jeho

⁵⁴ Viz náleží Ústavního soudu ze dne 14. 5. 2008, sp. zn. II. ÚS 2014/07, v němž byl trestní soudce označen za pomocníka obžaloby, v tomto konkrétním případě se však jednalo spíše o exces.

⁵⁵ STORCH, R. *Řízení trestní rakouské. Díl I*, s. 7.

⁵⁶ *Východiska a principy nového trestního řádu II*, s. 10–11.

soudní fáze) se psalo již v minulosti s tím, že tento atribut byl připisován sporné povaze řízení.⁵⁷ Zároveň se však tento pojem začal objevovat v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, která z čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod dovodila právě i zásadu kontradiktornosti, jež je jedním ze základních atributů spravedlivého procesu, nehledě na druh soudního řízení. V této souvislosti však nemožno pojem kontradiktornosti, který je synonymem spornosti řízení, ztotožňovat se zásadou kontradiktornosti v kontextu práva na spravedlivý proces, jelikož tato znamená, že oběma stranám řízení musí být dána možnost seznámit se se stanovisky a důkazy předloženými soudem a vyjádřit se k nim.⁵⁸ V civilní procesualistice na to upozorňuje rovněž Winterová, když rozlišuje užší chápání kontradiktornosti spojované pouze se sporným řízením, v němž proti sobě stojí strany s protichůdnými(!) zájmy, které mají povinnost dokázat vlastní tvrzení, takže v tomto ohledu je kontradiktornost součástí projednací zásady, zatímco zásadu kontradiktornosti v kontextu ochrany lidských práv a základních svobod nutno připustit v každém řízení, bez ohledu na jeho povahu.⁵⁹ V rámci trestněprocesní literatury se o toto upřesnění pojmů přičinil např. Fenyk, jenž jako další z příčin různých interpretací předmětné zásady uvádí také překlad slova „kontradiktorní“ do anglického (*adversary*) a francouzského (*contradictoire*) jazyka,⁶⁰ přičemž jak výše zmíněno, „adverzárnost“ je zároveň přívlastkem angloamerického modelu trestního řízení, takže to může svádět k tomu, aby byla kontradiktornost coby požadavek spravedlivého řízení kladena na roveň adverzárnímu (spornému) průběhu angloamerického trestního procesu.

S ohledem na uvedené teoretické vymezení zásady kontradiktornosti řízení lze uvést, že pojetí kontradiktornosti ve světle ideového záměru trestního řádu nutno přiřadit k užšímu pojetí kontradiktornosti coby spornosti řízení, kterážto se v trestním řízení uplatňuje „v plné míře“ právě v adverzárním modelu trestního řízení, nicméně v posledních letech proniká v obdobné podobě (dovolím si tvrdit, že i z důvodu výše naznačené dezinterpretace pojmů) rovněž do některých kontinentálních úprav (soudní fáze) trestního řízení. Jako příklad uvedu italskou a slovenskou trestněprávní úpravu, kde byla zásada kontradiktornosti dokonce legislativně zakotvena jako jedna ze základních zásad trestního řízení. V Itálii (kde však nepoužívají přívlastek kontradiktorní, nýbrž méně matoucí pojem adverzární) se zákonodárce snaží o prosazení sporné povahy trestního (soudního) řízení již od roku 1988, tyto tendence nicméně nejsou považovány za nejšťastnější, neboť zasazení cizího (adverzárního) typu soudního řízení do trestního řízení postaveného na inkvizičním modelu přípravného řízení přirozeně skýtá mnoho praktických i teoretických nesrovnalostí.⁶¹ Na Slovensku sice k tak dramatickým změnám nedošlo, nicméně i tam zákonodárce prosazuje kontradiktornost trestního řízení, přičemž tento požadavek legislativně vyjádřil v § 2 odst. 18 zákona č. 301/2005 Z. z. *trestného poriadku* (dále jen „*tr. p.*“) tak, že „*dokazovanie riadi súd, ktorý však výsluch obžalovaného,*

⁵⁷ Srov. např. ŽILA, J. *Zásada vyhledávací v trestním řízení (v československém socialistickém právu)*, s. 28.

⁵⁸ KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 740.

⁵⁹ WINTEROVÁ, A. *Civilní právo procesní. Část první: řízení nalézací*, s. 68.

⁶⁰ FENYK, J. *Zásada kontradiktorní v trestním řízení anglosaského a kontinentálního typu*. In: FENYK, J. (ed.). *Pocta Dagmar Čiřákové k 75. narozeninám*. Praha: LexisNexis CZ, 2007, s. 14–15.

⁶¹ *In concreto viz* kupř. CAIANIELLO, M. *The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Procedure?* In: LUNA, E. – WADE, M. (eds). *The Prosecutor in Transnational Perspective*. New York: Oxford University Press, 2012, s. 250 an.

svedkov, poškodeného a znalcov spravidla ponecháva stranám, najprv tej, ktorá dôkaz navrhla či obstarala. Slovenské trestní právo procesní tak pod pojmem „kontradiktornost“ rozumí zcela zřejmě „spornost“ řízení, což dokládá i skutečnost, že pod tento pojem neřadí např. právo nahlížet do spisu,⁶² což je ovšem typickým projevem zásady kontradiktornosti (jakožto jedné ze záruk spravedlivého procesu) v přípravném řízení. Slovenská praxe se s novým požadavkem spornosti trestního řízení postupně více či méně sžila, takže důkazy v řízení před soudem provádějí převážně procesní strany,⁶³ nicméně soudci bylo ponecháno alespoň *právo* vykonat důkazy, které strany nenavrhly (§ 2 odst. 11 tr. p.), zůstává již jen otázkou, zda soudci toto právo i skutečně využívají.⁶⁴ Stejně tak italský adverzární model soudní fáze trestního řízení umožňuje soudci v případě potřeby dokazování doplnit.⁶⁵

Vrátím-li se k úpravě kontradiktorního trestního řízení v navrhované rekonstrukci českého trestního práva procesního, musím nejprve vyjádřit svůj nesouhlas s tvrzením, že tato zásada je úzce propojena, či dokonce vyplývá ze zásady obžalovací.⁶⁶ Jak bylo rozvedeno v první kapitole, zásada obžalovací (akuzační) ovládá jak angloamerický, tak kontinentální (inkvizičně-akuzační) model trestního řízení (respektive jejich soudní fázi), což ovšem nutně neznamená, že by se v obou typech trestního řízení musela uplatňovat *de facto* projednací zásada, tzn. že by procesní strany navzájem „soupeřily“ (předkládaly svá tvrzení a na jejich podporu prováděly důkazy) a soudce by na tento spor pouze dohlížel. První (*stricto sensu*) pojmání kontradiktornosti coby spornosti řízení tudíž nelze označit za nezbytný důsledek zásady obžalovací, v tomto ohledu záleží spíše na modelu toho kterého trestního řízení, tj. *adverzárního* (kde se kontradiktornost *stricto sensu* uplatňuje) nebo *inkvizičně-akuzačního* (kde jsou snahy o její prosazení, avšak její „ryzí“ podoba je vždy prolomena alespoň možnostmi soudce zasáhnout do dokazování, což je podle mého názoru důsledkem setrvání kontinentálního modelu na zásadě materiální pravdy v trestním řízení). Druhé pojetí kontradiktornosti (*lato sensu*) coby atributu spravedlivého procesu pak souvisí se zásadou obžalovací logicky ještě méně, jelikož takto pojímaná zásada kontradiktornosti se má uplatňovat v každém typu právního řízení (bez ohledu na přítomnost zásady obžalovací). Z přijetí obžalovací zásady do původně inkvizičního modelu trestního řízení tak nelze odvozovat potřebu nahrazení vyhledávací zásady zásadou projednací, jak zřejmě naznačuje Šámal.⁶⁷ Právě naopak, s ohledem na specifickou povahu trestního řízení, v němž se realizuje ochrana veřejného zájmu (především pak se zřetelem k zásadě presumpce nevinny ve spojení s hledáním materiální pravdy) nutno setrvat na ponechání zásady *vyhledávací* v trestním řízení s tím, že soudce by měl být *povinen* (nikoli pouze oprávněn) doplnit dokazování v případě, že shledá rozsah důkazů navržených, či provedených procesními stranami nedostatečným.

⁶² Viz např. ŠIMOVČEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 47–48.

⁶³ Srov. kupř. SAMÁŠ, O. – PRIKRYL, O. Niekoľko úvah nad kontradiktornostou v slovenskom trestnom konaní. In: *Dokazovanie v civilnom a trestnom konaní*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2012, s. 192.

⁶⁴ S ohledem na znění § 2 odst. 10 tr. z. se totiž na soudce (který v slovenském trestním právu procesním není orgánem činným v trestním řízení) nevztahuje zásada vyhledávací a z nepochopitelných důvodů ani zásada materiální pravdy (neboli zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností). Viz např. ŠIMOVČEK, I. *Trestné právo procesné*, s. 68 an.

⁶⁵ WEIGEND, T. *Is the Criminal Process About Truth? A German Perspective*, s. 163.

⁶⁶ Viz *Východiska a princípy nového trestního řádu II*, s. 22.

⁶⁷ Srov. např. ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*, s. 355.

Navíc nemožno zapomínat na specifické postavení státního zástupce, jenž sice je procesní *stranou*, ale z povahy svého postavení coby ochránce veřejného zájmu musí být *nestranný*.⁶⁸ Jak navíc psala shora citovaná Winterová, kontradiktornost (spornost) řízení se projevuje tam, kde jsou zájmy procesních stran *protichůdné*, avšak zájem veřejného žalobce není jednostranný, nýbrž proměnlivý, jelikož se v závislosti na skutkových zjištěních učiněných v trestním řízení může shodovat se zájmem (původní „protistrany“) obviněného. Nepromyšlené posilování sporné povahy soudní fáze trestního řízení stůj co stůj tak může vést k prolamování některých důležitých pilířů trestního procesu nebo k tomu, že praxe bude hledat různé „cesty úniku“.⁶⁹ Nicméně touží-li normotvůrce po zvýšení aktivity procesních stran, ať tak v žádném případě nečiní na úkor zásady vyhledávací, jak uvedeno výše, neboť v takovém případě by se hledání materiální pravdy v trestním řízení mohlo stát již jen pouhým ideálem, nikoli skutečným cílem. Nad rámec uvedeného jen stručně poznamenám, že vyznívá paradoxně a místy až úsměvně, že civilní procesualistika se dlouhodobě snaží o zvýšení aktivity dosti pasivních soudců ve sporných řízeních,⁷⁰ zatímco část trestněprávní odborné veřejnosti prosazuje myšlenky zcela protichůdné. Stálo by proto možná za zamyšlení, zda se z této civilistické „nespokojenosti“ nepoučit a nehledat spíše cestu kompromisu...

ZÁVĚR

Závěrem bych chtěla uvést pouze několik postřehů, k nimž jsem při psaní tohoto článku dospěla. Jistě nebudu první ani poslední, když vyslovím přání, aby zákonodárce při jakýchkoliv snahách o zevrubnější změny trestního řízení přihlížel k základním zásadám, na nichž má toto právní odvětví stát. Jakkoliv se s ohledem na přetíženou trestní justici, nijak závratně neklesající míru kriminality atp. nelze vyhnout jistým zásahům do některých základních zásad trestního řízení, případně další úpravy trestního procesu by podle mého názoru neměly výrazně ohrožovat jeden ze stěžejních cílů trestního řízení – nalezení materiální pravdy (který by zároveň neměl být nahrazován či upozaďován akcentováním důkazního standardu vyžadujícího „*zjištění rozhodných skutečností bez důvodných pochybností*“, který se uplatňuje i v trestním řízení založeném na zásadě formální pravdy). Domnívám se však, že zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce v podobě navrhované rekodifikací trestního práva procesního ve spojení s prosazením kontradiktorní (respektive v pojetí rekodifikace *de facto* pojednací) zásady v soudní fázi trestního řízení by do zásady materiální pravdy zasaženo výrazně bylo (byť nikoli v neprospěch obviněného, jelikož soud by mohl v jeho prospěch dokazování výjimečně sám doplnit). Takové změny si proto dovolím označit za nepřijatelné, jelikož trestní právo procesní, které má prostřednictvím realizace trestněprávních norem coby *ultima ratio* prosazovat nejzazší ochranu veřejného zájmu, musí orgánům trestního řízení poskytnout nástroje k dobrání se pokud možno skutečné pravdy nejen ve prospěch, ale i v neprospěch obviněných.

⁶⁸ Viz FENYK, J. *Veřejná žaloba*, s. 208.

⁶⁹ Tyto „cesty úniku“ by však mohly kolidovat se zásadou presumpce nevinny, jak naznačeno v podkapitole 2.1.

⁷⁰ Srov. např. WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. vydání. Praha: Linde, 2011, s. 53. Rovněž tak angloamerická (respektive především anglická) praxe adverzárního trestního řízení, viz sub 26.

Notion of Truth (not only) in the Criminal Proceedings and some Related Institutes

Katarína Kandová

***Abstract:** The aim of evidence proceedings, the core of each legal procedure, is undoubtedly finding the truth about substantial facts, however, particular procedural regulations determine different rules and means for its accomplishment. The paper deals with notion of truth and the process of its seeking, mainly within the Criminal procedural law. Firstly it outlines (in general) the key features as well as distinctions between the procedure of evidence and its pillars – basic principles – in civil (contentious and non-contentious) and criminal (common law as well as civil law) proceedings in order to get plausible insight into the analysed issue. On the basis of these general findings, the article consequently focuses on the recent recodification proposals regarding the formal burden of proof of public prosecutor and strengthening of adversarial nature of court phase of criminal proceedings, and at the same time, it depicts author's opinion on analysed topic while emphasizing notion of truth in criminal proceedings.*

Key words: truth, criminal proceedings, civil proceedings, burden of proof, adversarial proceedings